

РЕЦЕНЗІЇ

ГІДНА ДАНИНА ПАМ'ЯТІ ВИЗНАЧНОГО ВЧЕНОГО-СХОДОЗНАВЦЯ

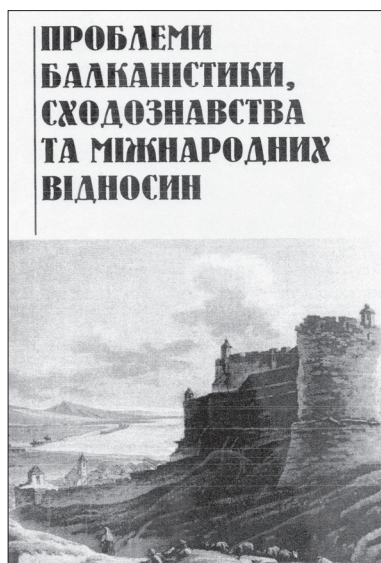
В.І. Нагайчук. *Проблеми балканістики, сходознавства та міжнародних відносин: Збірник наукових праць пам'яті доктора історичних наук, професора Пархомчука Станіслава Максимовича / Відповідальний редактор – академік НАН України В.А. Смолій.* – Київ: Інститут історії України НАН України, 2007, 328 с.

ЦЬОГО року під егідою Інституту історії України Національної академії України вийшов у світ збірник наукових праць “Проблеми балканістики, сходознавства та міжнародних відносин”, присвячений пам'яті визначного українського вченого, доктора історичних наук, професора, лауреата премії Академії наук України імені Д.З. Мануїльського Станіслава Максимовича Пархомчука (1925–1975)¹.

Професор С.М. Пархомчук пішов із життя дуже рано (йому не виповнилося і п'ятдесяти років, коли він трагічно загинув), у розквіті творчих сил і можливостей, але, попри це, він встиг залишити помітний і яскравий слід у вітчизняній історичній і політологічній науці. Він залишиться у пам'яті наукової спільноти України як видатний дослідник, історик-міжнародник широкого профілю, талановитий організатор науки, педагог і дипломат.

Творча спадщина С.М. Пархомчука налічує близько 100 наукових праць, включаючи три індивідуальні монографії, розділи у колективних монографіях та навчальних посібниках, брошури, численні наукові статті і повідомлення². Він належав до славної когорти вітчизняних вчених-балканістів і справедливо вважався провідним фахівцем в Україні у галузі новітньої історії Румунії. Достатньо сказати, що і кандидатська, і докторська дисертації С.М. Пархомчука були присвячені актуальним проблемам розвитку цієї країни у період після Другої світової війни.

Перу С.М. Пархомчука належить також ряд глибоких досліджень із питань історії та

сучасного стану міжнародних відносин, зокрема національно-визвольного руху в країнах Азії і Африки.

Безперечно, однією з головних заслуг С.М. Пархомчука перед вітчизняною наукою слід вважати його величезний внесок у відродження української орієнталістики. У 1970 році він очолив новостворений відділ історії країн зарубіжного Сходу в Інституті історії України АН УРСР. Не буде перебільшенням сказати, що саме з цього підрозділу академічного інституту

розпочався поступовий процес відновлення і подальшого розвитку вітчизняного сходознавства майже через 40 років після знищення сталінським режимом всесвітньо відомої української школи орієнталістики.

Саме на посаді завідувача згаданого відділу повною мірою розкрився талант С.М. Пархомчука і як дослідника, і як організатора науки, і як тонкого психолога. У дуже стислі строки йому вдалося створити творчий, “боездатний” колектив, здатний виконувати досить складні наукові завдання. Про результативність, високу віддачу відділу свідчило те, що протягом 1972–1977 рр., тобто у період керування підрозділом С.М. Пархомчуком і в перші роки після його смерті, силами його співробітників було підготовлено та опубліковано вісім індивідуальних і колективних монографій, три збірники наукових праць і значну кількість наукових статей³. Слід відзначити, що переважна більшість цих праць була в той період позитивно оцінена науковою громадськістю.

На таку ж високу оцінку заслуговує, на мій погляд, і згаданий збірник "Проблеми балканістики, сходознавства та міжнародних відносин". Видання відкривається теплими, неформальними спогадами про Станіслава Максимовича Пархомчука його колег та друзів. Зокрема, у статті відомого українського вченого-тюрколога І.Ф. Чернікова докладно висвітлюється життєвий і творчий шлях С.М. Пархомчука, оцінюються його наукові здобутки, наводяться цікаві факти з його біографії, розкриваються його непересічні професійні і людські якості⁴.

Зі свого боку, хотів би, перш ніж перейти до обговорення самого збірника, поділитися деякими особистими спогадами про цю надзвичайну людину, з якою мені пощастило декілька років працювати разом і яку я маю честь називати своїм першим Учителем у науці.

Професор С.М. Пархомчук був, безперечно, масштабною, багатогранною особистістю, в якій щасливо поєднувалися аналітичний розум першокласного дослідника і організаторський талант, інтелігентність і твердість у відстоюванні своїх переконань, ерудованість і широта поглядів, розважливість і цілеспрямованість. Станіслав Максимович випромінював спокійну внутрішню силу, надійність і впевненість у своїх силах. Якщо до цього додати такі його риси характеру, як доброзичливість, оптимізм і почуття гумору, то стає зрозумілим, чому колеги так тягнулися до нього і сприймали його як природженого лідера. С.М. Пархомчук ніколи не підвищував голос на своїх підлеглих, оскільки в цьому не було потреби – його авторитет був незаперечним, і у відділі вважалось моветонем не виконати доручення Станіслава Максимовича.

Як цілком справедливо зауважує у своїх спогадах І.Ф. Черніков, саме завдяки особистості С.М. Пархомчука в очолюваному ним відділі завжди панувала "спокійна, ділова обстановка, атмосфера високої вимогливості і водночас доброзичливості та взаємної поваги", яка "благодійно впливала не тільки на результативність науково-дослідної роботи, а й на самопочуття колег-співробітників"⁵.

Хотів би також відзначити такі дорогоцінні якості С.М. Пархомчука, як демократичність у спілкуванні з колегами, повна відсутність у нього пихатості, зверхності стосовно підлеглих або нижчих за званнями і посадами. Він завжди був готовий вникати у проблеми своїх співробітників, особливо молодих, і допомагати їм і словом, і ділом.

У повній мірі це відчув на собі і автор цих рядків, коли у далекому 1972 році ще зовсім молодим чоловіком повернувся на Батьківщину з Єгипту, де прослужив три роки військовим перекладачем. За плечима у мене був певний життєвий і навіть бойовий досвід, практичне знання Єгипту, вільне володіння англійською і французькою мовами, а також знайомство з арабською роз-

мовною. При цьому я відчував сильне бажання зайнятися науково-дослідною роботою, присвятивши її, зрозуміло, вивченню Єгипту і близькосхідного регіону. Саме це бажання і привело мене до Інституту історії. Завдяки С.М. Пархомчуку, який повірив у мене, я був зарахований на посаду молодшого наукового співробітника в очолюваному ним відділі.

Мушу визнати, що перші мої кроки на науковій ниві були нелегкими: давалися взнаки і відсутність базової, історичної освіти, і брак досвіду наукової роботи. І тут неоціненну допомогу надав мені Станіслав Максимович, який і наставляв мене, і спрямовував мої зусилля у потрібне русло. Саме за його порадою своє наукове "входження" в єгипетську проблематику я розпочав з написання статті "Пореволюційний Єгипет у радянській історіографії (1952–1972 рр.)". Саме після ґрунтовних консультацій зі Станіславом Максимовичем я згодом визначився і з темою своєї майбутньої кандидатської дисертації ("Політика США щодо Єгипту в період адміністрацій Дж. Кеннеді і Л. Джонсона /1961–1968 рр./").

Переконаний, що якщо мені вдалося хоча б частково реалізувати себе в науці, то значною мірою завдяки тому, що на моєму життєвому шляху зустрілася така чудова людина, як Станіслав Максимович Пархомчук. Вважаю це своєю великою удачею, да-

ром долі. Досвід спілкування з моїм першим Учителем дуже збагатив мене, тоді ще молододу людину, і був моїм вірним союзником як у подальшій науково-дослідній роботі, так і в моїй дипломатичній діяльності.

Говорячи про Станіслава Максимовича, не можу не згадати його дружину Наталію Петрівну Алову, яка теж відіграла важливу роль у моєму житті. Наталія Петрівна була моїм викладачем англійської мови в Київському державному університеті і назажди залишиться для мене ще одним Учителем з великої літери. С.М. Пархомчук і Н.П. Алова були чудовою, красивою парою. Це був союз двох справжніх друзів і однодумців, двох дуже розумних, інтелігентних і європейськи культурних людей.

Повертаючись з минулого у сьогодні, не можу не зазначити, що згаданий збірник праць пам'яті С.М. Пархомчука вирізняється вражаючою авторською репрезентативністю (у написанні вміщених до нього матеріалів взяли участь 36 вітчизняних науковців, серед яких є чимало провідних фахівців у своїх галузях), тематичним різноманіттям та широким спектром досліджуваних проблем. Це добре корелюється з постаттю С.М. Пархомчука, який, як вже зазначалося, був людиною широких поглядів і широких професійних інтересів.

Як випливає з назви збірника, у ньому представлені три блоки досліджень – з історії міжнародних відносин та зовнішньої політики України, балканістики і сходознавства. Рамки цієї статті не дозволяють докладно розглянути всі матеріали видання, і тому автор зупиниться лише на деяких з них, приділивши особливу увагу, з огляду на свою наукову спеціалізацію, сходознавчим дослідженням.

Вельми змістовним і насиченим є **перший розділ видання**, ядро якого складають праці з питань історії та сучасного стану зовнішньої політики України. Так, у статті Олексія Кураєва досліджуються роль і місце “українського питання” у системі військово-політичних інтересів Німеччини та Австро-Угорщини під час Першої світової війни⁶. Матеріал Наталії Кривець присвячено вивченню кримського питання у зовнішній політиці Української держави гетьмана Павла Скоропадського⁷. У праці Юрія Недужка розглядається малодосліджена у вітчизняній історіографії тема діяльності української діаспори в США з від-

родження державної незалежності України у перше десятиріччя після завершення Другої світової війни⁸. Оксана Іваненко обрала предметом свого дослідження тему впливу французької культури на розвиток української літератури наприкінці XVIII – у першій половині XIX століття⁹.

На особливу увагу заслуговують два матеріали цього розділу, присвячені актуальним проблемам зовнішньополітичної діяльності нашої держави на сучасному етапі. У статті Степана Віднянського аналізуються становлення і розвиток зовнішньої політики незалежної України у контексті пошуку її найбільш оптимальної парадигми відповідно до геополітичного положення нашої країни та її національних інтересів¹⁰. Автором робиться обґрунтований висновок про те, що “нова парадигма зовнішньої політики України, визначена новим українським керівництвом після помаранчевої революції 2004 р., ще потребує забезпечення її схвалення й активної підтримки українським політикумом і суспільством, а реалізація стратегічних цілей української державної політики вимагає взаємодоповнення зовнішньої та внутрішньої політики. Врешті, поки що приваблива мета європейської та євроатлантичної інтеграції не перетворилася на інтегральну українську національну ідею”¹¹. До цього можна додати, що передвиборча кампанія 2007 року в Україні підтвердила правильність цієї тези.

Вчені Закарпатського державного університету Іван Артьомов та Євген Бевзюк пропонують увазі читачів дослідження процесу просування України до Світової організації торгівлі (СОТ) у контексті її євроінтеграційного курсу¹². У статті міститься не лише аналіз стану справ стосовно виконання Україною критеріїв вступу до СОТ, а й практичні рекомендації щодо удосконалення та прискорення процесу інтеграції нашої держави до цієї глобальної організації.

Серед матеріалів міжнародного розділу не можна не згадати і дві якісні праці, присвячені питанням історії зовнішньої політики іноземних держав. У статті Вікторії Калінчик простежується еволюція позиції європейських держав у питанні відродження незалежності Польщі у роки Першої світової війни¹³. Луганський науковець Олександр Набока обрав предметом свого дослідження політику Великобританії щодо Тайваню у 20-х – 40-х роках XIX століття¹⁴.

Варті бути окремо відзначеними ґрунтовні наукові праці Олега Горенка та Олени Пархомчук, доньки професора С.М. Пархомчука, яка є доктором історичних наук, доцентом Інституту міжнародних відносин Київського державного університету імені Тараса Шевченка. У статті О.М. Горенка вивчається така цікава і важлива тема, як переваги і небезпеки міждисциплінарних підходів в історичних дослідженнях¹⁵. Робота О.С. Пархомчук присвячена дослідженню історичної еволюції конверсії як чинника міжнародних відносин¹⁶. У ній міститься порівняльний аналіз концептуально-теоретичних поглядів на сутність конверсії у світовій науковій думці та в науковій думці окремих країн, досліджуються спонуки і мотиви виникнення та історичної еволюції явища конверсії як предмета наукового аналізу. Автором робиться досить успішна спроба уточнення категоріально-понятійного апарата цієї складної проблеми та розробки відповідної авторської концепції.

При ознайомленні з **блоком балканістичних досліджень** видання звертає на себе увагу переважання у цих працях української тематики, і це, безумовно, втішне явище. Так, у ґрунтовній статті Олександра Галенка, написаній з використанням широкого кола джерел, досліджується цікава тема причетності генуезьких колоній, які існували на чорноморському узбережжі України впродовж XIII–XV століть, тобто у період пізнього Середньовіччя, до становлення трансатлантичної работоргівлі¹⁷. Як відомо, пізніше, вже у модерну добу, цей вид бізнесу став важливим елементом світової колоніальної системи.

Стаття Михайла Журби та Олени Кучинської присвячена гуманітарній діяльності українського Червоного Хреста під час збройних конфліктів на Балканах у другій половині XIX – на початку XX століття¹⁸.

Наукові праці Миколи Несука і Рема Симоненка об'єднують споріднену проблематику, глибина проникнення в обрану тему і солідна історіографічна база. М.Д. Несук зосереджує свою увагу на вивченні ролі і місця бессарабського питання в українсько-румунських відносинах у період 1917–1918 рр.¹⁹ Стаття Р.Г. Симоненка присвячена більш широкій темі – розвитку російсько-румунських та українсько-румунських взаємин у роки Першої світової війни (1914–1918)²⁰.

Не викликає сумнівів, що чимало питань, які досліджуються в цих двох матеріалах, з відомих причин зберігають свою актуальність і сьогодні.

Тетяна Ілюк обрала предметом свого дослідження українсько-грецькі зв'язки у галузі освіти на сучасному етапі на прикладі Маріупольського державного гуманітарного університету²¹. Читачеві буде цікаво дізнатися, що МДГУ, заснований у 1991 році, є єдиним вищим навчальним закладом не лише в Україні, а й у країнах СНД, в якому здійснюється викладання новогрецької мови, історії і культури Еллади практично на всіх спеціальностях. Створення цього унікального ВНЗ саме в Маріуполі пояснюється тим, що грецька діаспора українського Приазов'я є найчисленнішою грецькою громадою на всьому пострадянському просторі²².

У **блоці сходознавчих досліджень** збірника вирізняється ґрунтовна стаття Арсена Зінченка, в якій досліджується система поглядів у стародавній Індії на мистецтво зовнішньої політики²³. В основу праці покладені давньоіндійські пам'ятки суспільно-політичної думки, передусім славнозв'язний трактат "Артхашастра".

Помітне місце в орієнталістському розділі посідають історичні праці з тюркології. Так, предметом дослідження Ферхада Туранли стало висвітлення архівними джерелами Османської імперії деяких аспектів міжнародних відносин і питання відбудови Хотинської фортеці²⁴. Тим самим автор зробив свій внесок у вивчення історії України на основі турецьких архівних джерел, що є, безперечно, актуальним завданням з огляду на багатомірову і насичену історію українсько-турецьких взаємин.

У змістовній статті Олега Машевського досліджуються роль і місце чинника Чорноморських проток у дипломатичній боротьбі великих держав на заключному етапі "східної кризи", яка, як відомо, тривала з 1875-го по 1878 р.²⁵

Стаття Ігоря Чернікова присвячена одному з найяскравіших і найбільш плідних етапів у розвитку українсько-турецьких відносин – періоду між двома світовими війнами (1918–1939 рр.)²⁶. У роботі, написаній на основі широкого кола цінних джерел, в тому числі архівних, міститься багатий фактографічний матеріал, який повністю підтверджує справедливості тези автора про те, що не війни

та збройні конфлікти визначають основний зміст міжнародних відносин²⁷. Як слушно зауважує І.Ф. Черніков, “процес спілкування і зближення народів – природний і закономірний, його не могли зупинити ніякі перешкоди. І в цьому контексті миротворча тенденція в українсько-турецьких взаєминах, курс на дружбу і співробітництво обох сусідніх народів – яскраве тому підтвердження”²⁸. Актуальність цього твердження засвідчує і нинішній етап українсько-турецьких відносин, які розвиваються на засадах дружнього партнерства і взаємної вигоди, рівноправності і взаємоповаги.

Близькою за тематикою до статті І.Ф. Чернікова є наукова розвідка Юрія Кочубея, в якій досліджуються українсько-турецькі культурні зв'язки наприкінці 20-х – на початку 30-х років ХХ століття²⁹. У роботі наводяться цікаві дані про плідні контакти у цей період між українськими і турецькими вченими, про розвиток української тюркології. Автор ознайомлює читача зі змістом спеціального номера (1930, №2) одного з провідних у той час журналів “Червоний шлях”, який було повністю присвячено Туреччині і який було надруковано українською і турецькою мовами³⁰.

У змістовній науковій праці Наталії Ксьондзик досліджується сучасна історія трудової міграції з Туреччини до Європи, насамперед Німеччини, оцінюються можливі наслідки цього масштабного явища як для країн Європейського Союзу, так і для самої Туреччини³¹. Науково-практична цінність і актуальність цієї роботи обумовлюються тим, що проблема турецької імміграції до Європи розглядається в ній у контексті перспектив вступу Туреччини до Європейського Союзу, а також під кутом зору можливого врахування Україною позитивного досвіду Туреччини як на шляху її просування до ЄС, так і в плані захисту прав та інтересів її емігрантів у європейських країнах.

Стаття Наталії Мхитарян присвячена надзвичайно важливій і актуальній темі впливу глобальних викликів і регіональних інтересів на геополітичну ситуацію і розстановку сил у стратегічно важливих регіонах Чорноморського басейну та Близького Сходу³². На жаль, певна поверховість та фрагментарність цього матеріалу, спрощеність і категоричність окремих авторських оцінок дещо знижують його науково-практичну цінність. До того ж

за рамками роботи залишилися такі актуальні для близькосхідного регіону виклики та проблеми, як подолання бідності і безробіття, модернізація і реформування арабських суспільств, посилення ісламського радикалізму, протистояння ісламу та Заходу, урегулювання регіональних конфліктів.

Деякі з перелічених проблем стали об'єктом дослідження у ґрунтовній праці Павла Варбанця “Демократизація ісламського світу: питання теорії і практики”³³. На сучасному етапі демократизація є, безумовно, одним з головних викликів для мусульманського світу і водночас імперативом, нагальною потребою. І це визнається не лише на Заході, а й національними елітами в багатьох ісламських країнах. Демократизація справедливо розглядається як важлива і невід'ємна складова більш широких процесів модернізації і реформування ісламського світу, покликаних сприяти подоланню його економічного відставання та забезпеченню його повноцінної і рівноправної участі у новому світовому порядку та процесах глобалізації.

У статті П.А. Варбанця аналізується ціла низка актуальних проблем, пов'язаних з демократизацією в ісламському світі, переважно в країнах Близького і Середнього Сходу та Північної Африки. Автор, зокрема, зосереджується на розгляді таких важливих питань:

- труднощі застосування західної моделі ліберальної демократії в умовах мусульманського суспільства;
- питання сумісності ісламу і демократії;
- пошуки ісламськими реформаторами альтернативних західній ліберальній демократії форм демократичного устрою, які могли б відповідати цивілізаційній специфіці ісламу;
- альтернативні теорії демократії, які пропонуються західними дослідниками у відповідь на глобальні виклики сучасності;
- особливості турецької моделі ліберального ісламу;
- необхідні передумови для переходу в ісламському суспільстві від авторитаризму до демократії;
- існуючі складнощі та перешкоди на шляху демократизації ісламських суспільств.

П.А. Варбанець не обходить своєю увагою і таке важливе питання, як засади мирного співіснування західної та ісламської цивілізацій. На мій погляд, не можна не погодитися з тезою автора про те, що “мінімальним консенсусом,

який може бути покладений в основу міжцивілізаційного діалогу, є визнання усіма авторами універсальних норм, зокрема таких, як “природні” права і свободи людини, що лежать в основі ліберальної демократії”³⁴.

До праці П.А.Варбанця тематично примикає змістовна стаття Лариси Скороход, у якій на прикладі Іраку досліджується актуальна і складна проблема демократизації розділених соціумів арабського світу³⁵. Актуальність цієї теми зумовлюється тим, що Ірак обрано нинішньою адміністрацією США як показовий полігон для реалізації стратегії “просування демократії” на Близькому та Середньому Сході. Як справедливо зазначає з цього приводу український дослідник В.О. Швед, трансформація Іраку розглядається Вашингтоном як “реалізація своєрідного “пілотного проекту” будівництва демократії й ринкової економіки в арабських країнах для наступного поширення цієї моделі на весь Близький і Середній Схід”³⁶. Чимало міжнародних спостерігачів погоджуються, що від успіху або провалу “іракського проекту” багато в чому залежатиме майбутнє не лише Іраку, а й усього близькосхідного регіону.

У роботі Л.І. Скороход розглядаються імовірні моделі формування демократії в Іраку під кутом зору їхніх потенційних можливостей збереження стабільності в цій країні. При цьому автором враховуються як нові тенденції в еволюції системи міжнародних відносин на Близькому Сході, так і специфіка розвитку ситуації в самому Іраку.

Л.І. Скороход зосереджує свою увагу на аналізі трьох імовірних моделей становлення демократії в Іраку, а саме “керованої демократії”, “консоціальної демократії” та федералізму³⁷. На основі цього аналізу вона робить обґрунтовані висновки щодо необхідних передумов для успішного утвердження демократії в Іраку. Як справедливо зазначає автор, “необхідними умовами успішного функціонування політичної системи в Іраку, враховуючи специфіку етноконфесійного складу країни, має бути зацікавленість самих сегментів системи (насамперед політичної еліти основних соціокультурних груп) в її збереженні та досягнення ними принципової згоди з цього приводу”³⁸.

Вважаю, що є всі підстави розглядати високоякісні статті П.А. Варбанця та Л.І. Скороход як вагомий внесок цих авторів у розробку вітчизняною наукою зазначеної важливої проблематики.

Серед інших матеріалів сходознавчого розділу збірника варто виділити ґрунтовне дослідження Юрія Скорохода, присвячене драматичним подіям у Лівані та навколо нього у 1975–1976 рр.³⁹ Саме ця криза поклала початок довготривалому і кровопролитному конфлікту в цій арабській країні, який завершився лише у 1990 році.

Автор статті концентрує увагу на перипетіях таємної дипломатії за участю Сирії, Ізраїлю, США та Йорданії, які передували введенню 1 червня 1976 року сирійського військового контингенту на ліванську територію. У роботі міститься глибокий аналіз основних пріоритетів і цілей політики Дамаска і Тель-Авіва щодо Лівану, розкриваються їхні головні мотиви, які зробили можливим досягнення зазначеної таємної домовленості між учасниками арабо-ізраїльського конфлікту. Як слушно зауважує Ю.С. Скороход, “тимчасовий збіг інтересів Ізраїлю та Сирії в Лівані започаткував появу нового формату конфліктних відносин, в основі якого лежало взаємне визнання та до певної міри розмежування інтересів у Лівані, що дозволило виробити спільні “правила гри”, які на двосторонньому рівні дозволяли уникати в майбутньому масштабних збройних зіткнень на ліванській території”⁴⁰.

Актуальність теми дослідження Ю.С. Скорохода зумовлюється кількома чинниками, серед яких можна назвати черговий сплеск напруженості всередині Лівану, чергове загострення ізраїльсько-ліванських відносин влітку 2006 року та небажання Дамаска відмовитись від претензій на особливу роль у Лівані.

На окрему увагу заслуговують ще дві праці цього розділу, присвячені актуальним питанням зовнішньої політики України на Близькому Сході. У змістовній статті Олени Коппель та Романа Петюра робиться цікава спроба визначити межі близькосхідного регіону у контексті зовнішньополітичних інтересів та пріоритетів України⁴¹. Автори зосереджуються також на розгляді таких пріоритетних і перспективних напрямів близькосхідної політики нашої держави, як енергетична сфера та військово-технічне співробітництво (ВТС) з країнами регіону.

О.А. Коппель та Р.К. Петюр цілком справедливо відзначають зростання значення Близького Сходу у структурі стратегічних інтересів України, але при цьому не менш

слушно вказують на недостатню активність політики Києва в цьому регіоні⁴². Звертаючись до енергетичної сфери, автори, зокрема, виділяють серед головних перешкод на шляху реалізації енергетичних інтересів України на Близькому та Середньому Сході недостатнє вивчення енергетичних та банківських можливостей у цьому регіоні, ігнорування досвіду вітчизняних спеціалістів, які працювали у країнах БСС, а також обмежені фінансові можливості українських енергетичних компаній⁴³. Якщо подивитись на цю проблему більш широко, то серед причин такого стану речей слід назвати і брак політичної волі у керівництва держави протягом усього періоду незалежності у питаннях диверсифікації джерел постачання енергоносіїв, і очевидну незацікавленість до останнього часу провідних вітчизняних компаній нафтогазового сектора в активізації близькосхідного напрямку енергетичної політики України з огляду на їхню традиційну орієнтацію на російський ринок.

Що стосується сфери ВТС України з державами Близького і Середнього Сходу, то не можна не погодитися з авторами статті в тому, що ця політика потребує більшої прозорості, прогнозованості⁴⁴ і, як додав, більш чіткої координації дій на загальнодержавному рівні.

Щодо порушеного колегами важливого питання про визначення меж близькосхідного регіону в контексті зовнішньополітичних пріоритетів України, то це тема для окремої наукової дискусії.

У цікавій статті Сергія Гуцала простежується історія становлення і розвитку дружніх зв'язків між Україною та Лігою арабських держав (ЛАД) у період 1993–2005 рр.⁴⁵ Проте автор не обмежується рамками заданої теми і приділяє значну увагу розгляду основних етапів в історії ЛАД, аналізу її головних цілей і пріоритетів, виявленню сильних і слабких місць у її діяльності. Цей аналіз дозволяє зробити висновок, що, попри всі свої вади і слабкості, ЛАД залишається найбільш універсальною та авторитетною регіональною організацією на просторі Близького Сходу та Північної Африки. У зв'язку з цим С.С. Гуцало справедливо характеризує Лігу як важливий внутрішній арабський фактор у системі міжнародних відносин на Близькому Сході⁴⁶.

Саме цим зумовлюється важливість для України, яка претендує на роль активного

гравця на близькосхідній арені, підтримання і поглиблення взаємовигідного партнерського співробітництва з ЛАД. Спираючись на досвід своєї дипломатичної роботи в регіоні, можу засвідчити, що українська сторона поки що далеко не повністю використовує наявний потенціал розбудови такої співпраці. Прикладом для нас у цьому плані може служити Російська Федерація, яка просунулась у своїх відносинах із ЛАД набагато далі, ніж Україна.

Серед наукових праць збірника з близькосхідної проблематики не можна не згадати і статтю Андрія Мартинова, присвячену питанням зовнішньої політики ФРН у регіонах Близького і Далекого Сходу⁴⁷. У роботі міститься стислий огляд історіографії зазначеної проблематики, простежується еволюція зовнішньополітичного курсу об'єднаної Німеччини у згаданих регіонах, розглядаються базові засади цієї політики. У близькосхідному розділі статті висвітлюються деякі аспекти відносин ФРН із Туреччиною, Сирією, Ізраїлем, Іраком та Іраном, тоді як на азійському напрямі автор концентрує свою увагу на питаннях взаємин Німеччини з Китаєм, Японією, Індією та деякими країнами-членами АСЕАН.

Слід зазначити, що вивчення політики ФРН на Близькому Сході становить для України не лише науковий, а й практичний інтерес. Це пояснюється як активізацією політики Європейського Союзу на Близькому Сході, так і зростанням ролі ЄС у тих процесах, що відбуваються в останні роки у регіоні. А ФРН, як відомо, все частіше виступає в ролі одного з “локомотивів” цієї політики.

Серед сходознавчих розвідок видання залишається згадати ще два матеріали. У статті Світлани Нетеси висвітлюється діяльність ісламських культурних центрів у місті Києві в період 1991–2005 рр.⁴⁸ У роботі групи луганських науковців містяться цікаві відомості про історію розвитку та сучасний стан сходознавчих досліджень на кафедрі всесвітньої історії та міжнародних відносин Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка⁴⁹.

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що переважна більшість матеріалів збірника “Проблеми балканістики, сходознавства та міжнародних відносин” виконана на високому науково-теоретичному рівні. Вони відзначаються

широким тематичним діапазоном, актуальністю досліджуваних проблем, логічністю викладення, глибиною аналізу, науковою і практичною цінністю багатьох авторських висновків і рекомендацій. Не буде перебільшенням сказати, що вихід у світ цього

видання став неординарною подією для вітчизняної історичної і політологічної науки, зокрема сходознавства. Водночас це стало гідною даниною пам'яті визначного українського вченого-сходознавця С.М. Пархомчука.

¹ Проблеми балканістики, сходознавства та міжнародних відносин: Збірник наукових праць пам'яті доктора історичних наук, професора Пархомчука Станіслава Максимовича / Відп. ред. В.А. Смолій. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2007. – 328 с.

² Там само, с. 7.

³ Див.: З історії зарубіжного Сходу: Збірник статей. – К.: Наукова думка, 1972. – 230 с.; *Выговський І., Пархомчук С.* Приреченість колоніалізму. – К.: Політвидав України, 1972. – 71 с.; *Зибіна Г.Г., Жолковський К.Е.* Арабський Схід: боротьба проти імперіалізму. – К.: Політвидав України, 1972. – 112 с.; *Черніков І.Ф.* Дружня підтримка і співробітництво: Українська РСР у відносинах Радянського Союзу з країнами Близького і Середнього Сходу (1922–1939). – К.: Наукова думка, 1973. – 123 с.; *Країни Сходу. Історія і сучасність: Збірник статей.* – К.: Наукова думка, 1974. – 206 с.; *У боротьбі за ліквідацію колоніалізму: Зовнішньополітична боротьба Радянського Союзу за остаточну ліквідацію колоніалізму та участь у ній Української РСР.* – К.: Наукова думка, 1974. – 365 с.; *Выговский И.И.* Апологеты колониализма. Критика буржуазных концепций распада колониальной системы империализма. – К.: Наукова думка, 1974. – 100 с.; *Филипенко Д.И.* Разбитые окопы: Из истории антиколониальной борьбы малийского народа. – К.: Наукова думка, 1974. – 270 с.; *Арабський Схід на шляхах антиімперіалістичної боротьби і соціального прогресу: Збірник статей.* – К.: Наукова думка, 1976. – 202 с.; *За освобождение юга Африки.* – К.: Наукова думка, 1976. – 356 с.; *Черников И.Ф.* В интересах мира и добрососедства: О советско-турецких отношениях в 1935–1970 гг. – К.: Наукова думка, 1977. – 198 с.

⁴ *Черніков І.Ф.* Станіслав Максимович Пархомчук (1925–1975) // Проблеми балканістики, сходознавства та міжнародних відносин. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2007, с. 5–12.

⁵ Там само, с. 10.

⁶ *Кураев О.О.* Українські землі в системі стратегічного планування Центральних держав у вересні – жовтні 1915 р. // Проблеми балканістики... с. 53–60.

⁷ *Кривець Н.В.* Кримське питання в політиці Української Держави гетьмана П. Скоропадського // Проблеми балканістики... с. 61–68.

⁸ *Недужко Ю.В.* Діяльність української діаспори в США по відродженню державної незалежності України (сер. 40-х – сер. 50-х рр. XX ст.) // Проблеми балканістики... с. 75–84.

⁹ *Іваненко О.А.* Вплив французької культури на творчість майстрів української літератури кінця XVIII – першої половини XIX століть // Проблеми балканістики... с. 40–46.

¹⁰ *Віднянський С.В.* Пошуки оптимальної парадигми зовнішньої політики України // Проблеми балканістики..., с. 85–92.

¹¹ Там само, с. 92.

¹² *Артёмов І.В., Бевзюк Є.В.* Україна на шляху до Світової організації торгівлі: актуальні проблеми дослідження // Проблеми балканістики... с. 93–102.

¹³ *Калінчик В.О.* Еволюція позиції європейських держав у питанні відродження незалежності Польщі в 1914–1919 рр. // Проблеми балканістики... с. 68–74.

¹⁴ *Набока О.В.* Політика Великобританії щодо Тайваню в 20–40-х роках XIX ст. // Проблеми балканістики... с. 46–52.

¹⁵ *Горенко О.М.* Переваги й небезпеки міждисциплінарності в історичних дослідженнях // Проблеми балканістики... с. 27–39.

¹⁶ *Пархомчук О.С.* Історична еволюція конверсії як чинника міжнародних відносин // Проблеми балканістики... с. 15–26.

¹⁷ *Галенко О.І.* Українська колумбіана: работоргівля генуезької Кафи XIII–XV ст. і початки модерного колоніалізму // Проблеми балканістики... с. 115–144.

¹⁸ Журба М.А., Кучинська О.О. Гуманітарна діяльність українського Червоного Хреста під час збройних конфліктів на Балканах (др. пол. XIX – поч. XX ст.) // Проблеми балканістики... с. 144–152.

¹⁹ Несук М.Д. Бессарабське питання в українсько-румунських відносинах 1917–1918 рр. // Проблеми балканістики... с. 153–174.

²⁰ Симоненко Р.Г. З історії російсько-румунських та українсько-румунських відносин в роки Першої світової війни (1914–1918) // Проблеми балканістики... с. 175–207.

²¹ Люк Т.В. Українсько-грецькі освітні зв'язки на сучасному етапі на прикладі Маріупольського державного гуманітарного університету // Проблеми балканістики... с. 207–215.

²² Там само, с. 208.

²³ Зінченко А.Л. Давньоіндійська наука зовнішньополітичної дії // Проблеми балканістики... с. 216–226.

²⁴ Туранли Ферхад. Османські архівні джерела про міжнародні відносини та відбудову Хотина (XVIII ст.) // Проблеми балканістики... с. 226–234.

²⁵ Машковський О.П. Чинник Чорноморських проток у дипломатичній боротьбі великих держав у період від Андріанопольського перемир'я до Сан-Стефанського миру // Проблеми балканістики... с. 234–246.

²⁶ Черніков І.Ф. З історії українсько-турецьких взаємин між двома світовими війнами (1918–1939 рр.) // Проблеми балканістики... с. 246–253.

²⁷ Там само, с. 246.

²⁸ Там само.

²⁹ Кочубей Ю.М. З історії українсько-турецьких культурних взаємовідносин (Спеціальний номер українського журналу “Червоний шлях”, 1930, № 2) // Проблеми балканістики... с. 253–257.

³⁰ Там само, с. 254–256.

³¹ Ксьондзик Н.М. Турецька імміграція в Європі (історія, наслідки, перспективи) // Проблеми балканістики... с. 257–266.

³² Мхитарян Н.І. До питання про чорноморсько-близькосхідний вимір глобальних викликів та регіональних інтересів // Проблеми балканістики... с. 284–288.

³³ Варбанець П.А. Демократизація ісламського світу: питання теорії і практики // Проблеми балканістики... с. 300–311.

³⁴ Там само, с. 300.

³⁵ Скороход Л.І. Демократизація розділених соціумів Арабського Сходу: оцінки іракських перспектив // Проблеми балканістики... с. 289–299.

³⁶ Швед В.О. Близькосхідний регіон у сучасних стратегіях трансатлантичної спільноти. – К.: НІСД, 2006, с. 31.

³⁷ Скороход Л.І. Назв. праця, с. 293–298.

³⁸ Там само, с. 298.

³⁹ Скороход Ю.С. Особливості конфліктних відносин Сирії та Ізраїлю в Лівані в 1975–1976 рр. // Проблеми балканістики... с. 267–275.

⁴⁰ Там само, с. 273.

⁴¹ Коппель О.А., Петюр Р.К. Близькосхідний регіон у контексті зовнішньополітичних пріоритетів України // Проблеми балканістики... с. 275–284.

⁴² Там само, с. 275, 276.

⁴³ Там само, с. 281.

⁴⁴ Там само, с. 282.

⁴⁵ Гуцало С.Є. Україна й Ліга арабських держав: історія взаємин, сучасний стан відносин, перспективи співробітництва // Проблеми балканістики... с. 102–106.

⁴⁶ Там само, с. 104.

⁴⁷ Об'єднана Німеччина у відносинах з країнами Близького та Далекого Сходу // Проблеми балканістики... с. 106–114.

⁴⁸ Нетеса С.В. Діяльність ісламських культурних центрів у місті Києві (листопад 1991–2005 рр.) // Проблеми балканістики... с. 312–316.

⁴⁹ Бур'ян М.С., Грицьких І.В., Ласкавий Д.В. Історичне сходознавство на кафедрі всесвітньої історії та міжнародних відносин Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка // Проблеми балканістики... с. 317–323.